

Приказ

Дејан Бурсаћ*

*Институт за политичке
студије, Београд*

АНАТОМИЈА РАЗВОЈНОГ ПУТА СРПСКЕ ДЕМОКРАТИЈЕ**

Nebojša Vladislavljević. 2019.

Uspion i pad demokratije posle Petog oktobra. Beograd: Arhipelag, 359 str.

* Имејл-адреса: dejan.bursac@ips.ac.rs.

** Рад је настао у оквиру научноистраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Студија Небојше Владисављевића, професора Универзитета у Београду, води нас на дуго путовање кроз динамичан развој демократије у Србији у последње две деценије – од њеног „рађања” у великом праску петооктобарске револуције којом је са позиција моћи уклоњен деценијски реликт ауторитарног социјалистичког режима, до последњих година које се у овом смислу најбоље могу описати актуелним терминолошким лутањем између стања такмичарског ауторитаризма и хибридног режима.

Изузетно академски релевантна, а притом тематски друштвено актуелна како за практичаре политике, тако и за генералну јавност, књига износи смелу али добро утемељену тврдњу да академске анализе и популарни индекси који описно оцењују институције и политички живот, у великој мери потцењују квалитет демократије остварен у Србији у првој деценији после Петог октобра. Владисављевић сматра да су пред нове демократије постављени нереално високи стандарди, кројени по мерилима развијених западних држава дуге демократске традиције. Таква мерила је немогуће досегнути у неколико крат-

ких година, те оцене из наведених индекса често представљају терет младим демократским државама.

Пети октобар 2000. године је логично означен као преломни моменат у коме је масовни отпор ауторитарном режиму коначно кулминирао падом недемократске власти и променом унутрашње и спољне политике, као и почетком успона демократских установа. Аутор нарочито истиче завидан ниво достигнутог демократског развоја у веома неповољним околностима наслеђених унутрашњих проблема и међународних околности у којима су се затекле демократске партије које су тада преузеле руковођење Србијом. Те околности укључују ауторитарно наслеђе неопатримонијалног режима (не само у смислу политичке културе, већ и у практичном, а пре свега кадровском смислу), пост-конфликтно наслеђе, изневерена национална очекивања, разорене институције, наслеђе индивидуалне контроле и страначке феудализације служби безбедности и њихове инструментализације у политичке сврхе (чему нису одолеле ни странке нове власти); али и међународне притиске и спољна ограничења младој демократији која је моментално почела да под-

носи терет грехова прошлог режима. Тако је петооктобарска власт добила у аманет да симултано решава питања транзиционе правде, Хашког трибунала, статуса Косова и Метохије, федералних односа са Црном Гором – што су теме чији тест гравидности тешко да би издржале институције и партијски системи много развијенијих и стабилнијих демократија.

Управо индуктовани уплив ових тема у политичко такмичење и њихова доминација створили су врло брзо нове расцепе у партијском систему пост-петооктобарске Србије. Наиме, током првих неколико изборних циклуса одвија се ново престројавање: уместо расцепа демократија-ауторитаризам у коме су се суочавале демократске странке и странке старог режима, примат почиње да добија расцеп између „европске” и „националне струје”, а са обе стране се по потреби налазе и демократске и старорежимске партије. То за резултат има више последица: демократизација је као процес оптерећена питањима транзиционе правде и решавањем заосталих националних питања, док је демократски блок пресечен новим линијама поделе. Кон-

секвентно, доминација ових питања вратила је легитимитет и подршку странкама старог режима, омогућивши им да се поново позиционирају у новој констелацији друштвених подела.

Ипак, сматра Владисављевић, новоуспостављене демократске институције су великим делом успеле да се изборе са овим изазовима и да их каналишу у мирно, изборно решавање озбиљних друштвених конфликта, уз ниске, ограничене и спорадичне изливе насиља. То се посебно односи на идентитетске сукобе – оне око перципиране дихотомије „Косово или Европа” или око права нових (сексуалних) мањина, што су питања која су доминирала политичким дискурсом у другој половини периода демократског успона.

Управо на овом месту аутор нас уводи у свој методолошки приступ, на основу кога се кроз квантитативну анализу медијских садржаја у вези са главним друштвено-политичким сукобима у Србији у периоду од 2000. до 2015. године оцењује квалитет демократије. Ради се о сложеном методолошком оквиру који комбинује квантитативне методе анализе медијског дискурса и квалитативне методе, укључујући и интервјуе са

више десетина актера анализираних догађаја, како би се боље разумела демократска транзиција у Србији.

Као кључне друштвене сукобе на којима тестира своје хипотезе, Владисављевић бира четири епизоде тј. преломне тачке за анализу: хапшење Слободана Милошевића 2001. године (кроз тај догађај се прелама целокупан однос према питањима транзиционе правде, наслеђа ауторитарног режима, али и природе петооктобарске револуције), идентитетско-спољнополитички сукоб „Косово или Европа” који је кулминирао на изборима 2008. године, сукоб око Параде поноса и супротстављене Породичне шетње 2010. године (идентитетски сукоб око права нових мањина), и кампања владајућих странака против Заштитника грађана 2015. године (што може бити перципирано као сукоб око овлашћења и утицаја независних институција, али и шире, као борба за легитимизацију нових ауторитарних тенденција). Анализа вредности изабраних параметара у наведеним епизодама говори о високом нивоу демократског такмичења у првој деценији након пада Милошевићевог режима, како између власти и опозиције,

тако и унутар владајућих коалиција. Владисављевићев аргумент је да равнотежа снага унутар ове две осе политичког живота (власт-опозиција, као и коалициони партнер-коалициони партнер) доприноси међусобној контроли актера, а следствено и култури консензуса, умерености и демократском развоју. Подаци сведоче и о високом нивоу учешћа цивилног друштва у политичком животу (нарочито у идентитетским сукобима); као и о жељи актера да се сукоби разреше институционално, најчешће на демократским изборима. Аутор такође анализира и одговорност тј. позивање на одговорност владајућих актера. Према свим показатељима и упркос свим манама и примедбама, Србија у том периоду може бити оцењена као функционална демократија, у којој сви релевантни актери прихватају демократска правила игре и демократске исходе.

Постепено међутим, долази до лаганог урушавања демократије и успона новог ауторитаризма, а магнитуда демократског пада је, према аутору, драстично потцењена – започела је већ око 2010. године (а свакако је наговештена формирањем владе ДС и СПС 2008. године, којом је уклоњена кохабитација, али

и интерна коалициона равнотежа снага тј. равнотежа контроле која је постојала током Ђинђићеве и обе Коштуничине владе). Сведоци смо да тек од 2019. или 2020. године поменути глобални индекси почињу Србију да перципирају као државу мањкаве демократије, компетитивног ауторитаризма или хибридног режима, у зависности од њихове прихваћене терминологије.

Пад демократије се осликава у анализи сукоба око Заштитника грађана, 2015. године (одлично идентификованом преломном моменту српске демократије), када је ова институција у начелу одржала независност, али чини се да није дошло до победе демократских институција у целини, као у претходна три сукоба. Наиме, владајућа странка, као главни генератор сукоба, однела је убедљиву победу на наредним изборима, те критеријум одговорности није остварен – ни у доминантном медијском дискурсу, ни у конкретном изборном резултату. Легитимитет демократских институција и посебно демократских странака је 2015. године већ био нагрижен фрустрацијом великог броја грађана – због огромних проблема у транзицији (нарочито у социоекономском аспект), сталних друштвених

сукоба, као и растуће ауторитарне и коруптивне природе владе којом је доминирао тадашњи председник Тадић, а све то у ситуацији катастрофалне економске кризе. У такву љуштину демократских институција врло брзо се „усељавају” ауторитарне праксе, под крилом повратка обновљених партија старог режима на власт, од 2012. године. Уследио је колапс петооктобарских странака, прожимање партијског система од стране доминантног актера кроз маргинализацију или кооптацију опозиције, као и пацификовање цивилног друштва кроз декларативно прихватање европских вредности и номинално про-западне спољнополитичке оријентације, уз неизбежну институционализовану финансијску подршку. Према мишљењу аутора, од 2012. године на сцени је прелазак из делегативне демократије, како описује стање режима од 2008. до 2012. године, у такмичарски ауторитаризам – форму изборног система у коме постоје демократске процедуре тј. правила игре, али су у пракси и институције и медији и финансирање значајно на страни једног актера, који неретко примењује манипулативне и ауторитарне методе.

Књига „Успон и пад демократије после Петог октобра” је студија каква је недостајала актуелној ситуацији у Србији, али и домаћој и регионалној политичкој науци уопште – уз одличну теоријску утемељеност, методолошку иновативност, али и проповедачки заносан, мада понекад репетитиван стил аутора. Књига са собом носи неколико важних порука. Главно питање књиге је уствари „како смо овде доспели?” – посебно узевши у обзир оцену аутора да се Србија ближила идеалу ако не консолидоване, а онда свакако функционалне демократије у којој су демократске установе разрешавале поларизујуће друштвене сукобе. Ипак, чини се да је терет ових сукоба на крају ипак био превелик. Томе треба додати и неповољно међународно окружење, мада аутор истиче превасходно важност унутрашњих узрока – улогу демократских странака у паду демократије, од иницијалних међусобних сукоба до отвореног клијентелизма и ограничавања демократских слобода у последњој итерацији петооктобарских власти. Студији се евентуално може приговорити да недовољно истиче значај економских узрока за пад

петооктобарских странака и пролонгирану подршку актуелним властима, иако аутор не занемарује друштвени оквир економске и социјалне кризе у коме се пад демократије одвијао.

На концу, Владисављевић истиче равнотежу унутар политичког система као често занемарену вредност: не само између опозиције и власти, већ и унутар владајућих коалиција, али и могућих кохабитација између две гране извршне власти. Од 2012. године, овакве равнотеже уопште не постоје (мада је упитно да ли су постојале од 2008. године) и то условљава неограничену моћ једног актера. На том месту аутор истиче и значај изборног система који, макар у теорији (тј. у ситуацији у којој партијски систем нема доминантног актера), обезбеђује коалиционе владе и пропорционалну заступљеност опозиције у парламенту.

Књига завршава проценом да ће борба против новог ауторитаризма потрајати, али пружа свакако важне поруке за даље академско, као и политичко деловање. Наратив

аутора о значају иницијатива попут „Не даavimo Београд” или активности познатих карикатуриста у тој „борби” је сувише оптимистичан узевши у обзир њихову снагу и домет данас, али такав став можда више говори о колапсу данашњих опозиционих странака, него о наведеним организацијама и појединцима. У крајњој линији, значајно је приметити да Србија има дугу традицију масовног отпора ауторитарним режимима, као и живо наслеђе ванинституционалне борбе присутно на свим странама политичког спектра. Ипак, чини се да је за успех такве борбе ипак потребан и повољан међународни оквир, без кога тешко да ће доћи до поновног заносења клатна у правцу веће демократизације. Уосталом, то је показао и прошлогодишњи бојкот избора изведен од стране значајног дела опозиционих странака: без спољне подршке, конкретни ефекти бојкота су били занемарљиви, а владајуће партије су, чак и на таквим изборима, ојачале свој унутрашњи и спољашњи легитимитет.

*Овај рад је примљен 28. априла 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 19. маја 2021. године.